

Ks. Robert R. Kufel

Epitafium pastora Carla Schmidta w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Przytoku

Przytok jest miejscowością położoną w województwie lubuskim, w powiecie zielonogórskim, w gminie Zabór. Wieś liczy 776 mieszkańców. Nazwa wywodzi się od polskiego rzeczownika *przetak*, oznaczającego rodzaj dużego

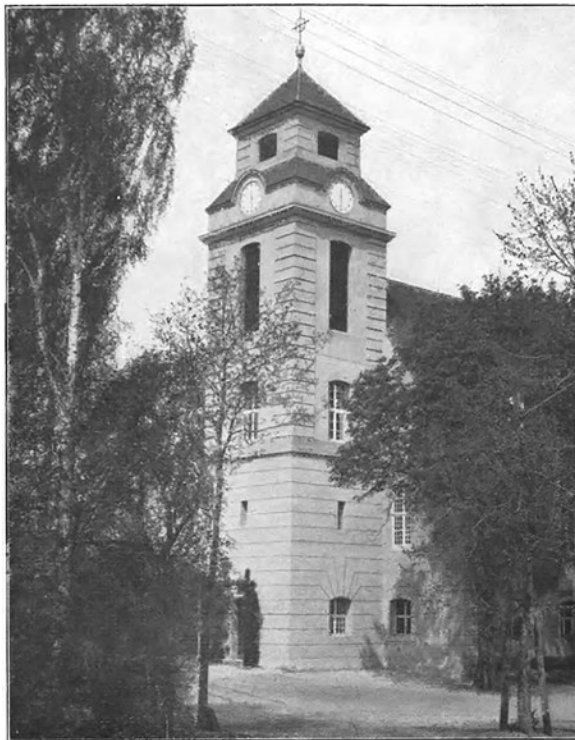

Abb. 2. Ev. Kirche zu Prittag.

phot. Rich. Dye.

Źródło: <http://www.glogow.pl/okolice>

Źródło: <http://www.glogow.pl/okolice>

sita o większych otworach, służącego głównie do przesiewania ziarna¹. W najstarszych dokumentach wieś była określana jako *Prettik* lub *Prittek*. Zniemczona nazwa *Prittig* wystąpiła w 1421 roku i obowiązywała do zakończenia drugiej wojny światowej².

Po raz pierwszy miejscowość została wymieniona w 1408 roku w dokumencie dotyczącym sporu granicznego między Droszkowem a Przytokiem. Spór wiedli synowie Ulricha von Quossa (Quossaw), Hildebrand, Wilrich i Konrad, z właścicielem Droszkowa Nicklem von Rotenburgiem. Quossowie należeli do starej szlachty śląskiej, mającej w herbie na czerwonym polu tarczy gałąź przebitą strzałą. Przed 1471 rokiem dobra przytockie znalazły się w rękach rodu Schoff (Schaff-Schaffgotsch). Ród ten pochodził z Miśni, skąd w II połowie XIII wieku osiedlił się na Śląsku. W 1503 roku Kasper von Schoff sprzedał Przytok Czabłowi von Burgsdorffowi (Borgsdorff, Burckersdorff). W 1566 roku Przytok otrzymał nowych właścicieli. Hieronim von Burgsdorff sprzedał

¹ <https://spjs.ijp.pan.pl> [dostęp: 12.06.2020].

² K. Garbacz, *Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2014, t. 1, s. 104.

Źródło: <http://www.glogow.pl/okolice>

go Fabianowi i Mikołajowi von Tschammerom za 10 tysięcy talarów³. W 1591 roku Rudolf von Tschammer doprowadził majątek do bankructwa i sprzedał go Joachimowi von Stentzschowi. Przytok był własnością Stentzschów aż do połowy lat 30. XIX wieku. Po śmierci ostatniego z rodu Hansa Ernesta von Stentzsha, od 1834 roku, właścicielką wsi została jego przybrana córka Friederika Constanzia Joanna von Hessler, która w 1805 roku wyszła za mąż za saskiego generała Ryssela⁴. Po śmierci męża majątkiem zarządzała jego żona, a następnie jej zięć, baron Emil Kracker [Kracher] von Schwarzenfeld. W 1894 roku majątek nabył hrabia Fick von Finckenstein. Po śmierci jego żony władze państwowe odkupiły majątek, po czym go rozparcelowały⁵.

Niewiele informacji można znaleźć na temat pierwszego kościoła w Przytoku. W dokumencie kościelnym z 14 stycznia 1376 roku wspomniano m.in., że parafia w Łazie wchodziła w skład archiprezbiteratu zielonogórskiego w diecezji wrocławskiej. W średniowieczu mieszkańcy Przytoku należeli do tejże parafii

³ J. Karczewska, *Dzieje Przytoku w średniowieczu*, „In Gremium” 2018, t. 12, s. 114-116.

⁴ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Przytok_\(wojew%C3%B3dztwo_lubuskie\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Przytok_(wojew%C3%B3dztwo_lubuskie)) [dostęp: 11.06.2020].

⁵ K. Garbacz, *Przewodnik*, s. 104-105.

Brittager Bote.

Kirchliches Monatsblatt für die Parochie Brittag.

März

Heselt monatlich 1 Pfennig.

1897.

Karl Friedrich Oswald Frühbuß
evangelischer Pastor zu Brittag.

Er wurde geboren am 15. März 1806 in Sorau N. Lausitz, woselbst sein Vater Bürgermeister war. Im Elternhause genoß er eine sorgfältige Erziehung und hatte, nach seiner eigenen Aussage, das Glück, stets tüchtige und ausgezeichnete Lehrer zu besitzen, aber das Eine, was Noth thut, den Glauben an die Errettung durch das Blut Jesu Christi, vermochte sie ihm nicht zu verkünden; war doch damals jene traurige Zeit, wo auch von den Kanzeln statt des Kreuzes Christi menschliche Weisheit gepredigt wurde.

Da führte Gott ihn als Studenten zu dem Manne, der ihm der Führer zu Christo werden sollte, zu den Professor Tholuck in Halle. Er war der einzige Professor in Halle, der seinen Studenten die göttliche Wahrheit mit Entschiedenheit bezeugte; deshalb haßte ihn die Welt und versuchte den jungen Frühbuß vor ihm zu warnen. Er aber erkannte bald, daß der Geist Christi aus diesem Manne sprach und die Liebe Jesu überwand ihn, so daß er sich bald zu dem Herrn bekehrte. Der Hellsand, der sein Herz gesunden, der hat sich ihm dann sein ganzes Leben hindurch *t r e u* bewiesen.

Nach Vollendung seiner Studien trat er in Brittag am 1. Advent 1832 das Pfarramt an und war Geistlicher und Seelforger im vollsten Sinne des Wortes; zahllose Gemeindeglieder, die jetzt schon der triumphirenden Kirche droben angehören, werden es ihm jetzt noch danken, daß er ihnen der Wegweiser zum Leben gewesen ist. Besonders gelang es ihm, die Liebe zur Heidenmission in der Gemeinde zu wecken. Die Missionsbeiträge stiegen in einem Jahre bis auf 810 Mk. Er gründete unseren Grünberger Missionshilfsverein und hat in unserer ganzen Provinz

das Interesse für die Mission wachgerufen.

Um die in der Gemeinde vielfach verbreitete Trunksucht zu bekämpfen, gründete er einige Jahre nach seinem Amtsantritt einen Enthaltensamkeitsverein, der auch viele Mitglieder außerhalb unserer Gemeinde zählte, und hielt einmal drei Predigten hintereinander gegen das Laster der Trunksucht. Er wußte die Sünder mit heiligem Ernst zu strafen, aber auch die Bußfertigen zum Kreuze Christi zu führen. Mit seiner Gemeinde war er in Glaube und Liebe fest und innig verbunden, und sah sie ihn nach 42 jähriger Einigkeitsarbeit mit tiefer Trauer aus seinem Amte scheiden, das er am 1. Mai 1874 wegen Gehörleidens niederlegte. Sein fester Glaube wurde gestärkt und bewährt in Trübsal mancherlei, durch die ihn der Herr geführt - frühzeitigen Tod seiner geliebten Frau, Tod seiner Kinder, namentlich seiner nur kurze Zeit verheirateten Tochter, sein schweres Gehörleiden; alles diente ihm dazu, die Treue seines Gottes nur immer mehr zu erproben.

Mit seiner Tochter zog er nun zu seinem Sohne nach Dähdorf bei Jauer, und von da später nach Dähdorf bei Brihorn, wo ihm der Herr im Kreise seiner Kinder und Enkelkinder einen glücklichen, einen friedvollen Lebensabend bescheerte. Auf's liebevollste von seiner Tochter gepflegt, entschlief er sanft am 6. Juli 1891 im Glauben an seinen Hellsand und Erlöser. Seine irdische Hülle wurde in Sorau in der Frühbußschen Familiengruft beigelegt. Liebe und Dankbarkeit folgt dem selig Entschlafenen auch jetzt noch über sein Grab hinaus von seiner Kirchengemeinde, die er auch in der Ferne stets auf betendem Herzen getragen hatte und mit der er bis an sein Lebensende geistig verbunden geblieben war.

i prawdopodobnie mieli drewnianą kaplicę (względnie kościół). W czasie wizytacji biskupiej z 1670 roku stwierdzono, że 53 lata wcześniej (czyli w 1617) zbudowano kościół w Przytoku, choć miejscowy regionalista pastor Oswald Frühbuss uważał, że nowa świątynia istniała już w 1558 roku, a to sugeruje, że siedemnastowieczny kościół miał swego poprzednika w XVI wieku, a ten został wzniesiony na jeszcze wcześniejszym miejscu kultu⁶. Nowy murowany kościół znalazł się w rękach protestantów. O. Frühbuss napisał, że 30.06.1627 roku właściciel dóbr przytockich Johann Georg von Stentsch ufundował nowy murowany kościół, który w listopadzie 1628 roku poświęcił pastor Zacharias Romke z Zielonej Góry. Informację o tym wydarzeniu umieszczono na tablicy fundacyjnej wewnątrz kościoła, nad wejściem do wieży⁷. Tablica fundacyjna zaginęła⁸. W czasie kontrreformacji, 27 marca 1654 roku, katolicy przejęli kościół, zwalniając pastora Z. Ronckiego. Odtąd nabożeństwa protestanckie odprawiano tylko na dworze von Stentschów⁹. Na podstawie akt wizytacyjnych z 1679 roku kościół był kryty gontem, miał posadzkę z cegły, drewniane baptysterium i murowaną wieżę z zegarem. Wokół świątyni funkcjonował cmentarz, otoczony murem¹⁰. Świątynia i cmentarz nie zachowały się do naszych czasów¹¹.

Maximilian Adolph von Stentsch postanowił zbudować zbór, gdyż dotychczasowy dom modlitwy w Janach był za mały. Po otrzymaniu zgody królewskiej rozpoczął budowę¹². W latach 1776-1778¹³ z jego inicjatywy powstał nowy kamienno-ceglany kościół jako zbór ewangelicki. Kamień węgielny pod jego

⁶ J. Karczewska, *Dzieje Przytoku*, s. 116-117.

⁷ O. Frühbuss, *Geschichte der Parochie Pritttag*, Grünberg 1841, s. 78.

⁸ *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 10, *Inskrypcje województwa lubuskiego*, red. J. Zdrenka, z. 5, *Powiat zielonogórski*, oprac. A. Górski, P. Karp, Toruń 2012, s. 22, 108.

⁹ M. Konopnicka, *Rodzina von Stentsch – właściciele Przytoku w XVI-XIX wieku*, „In Gremium” 2018, t. 12, s. 124.

¹⁰ J. Karczewska, *Dzieje Przytoku*, s. 117.

¹¹ S. Kowalski, *Zabytki województwa zielonogórskiego*, Zielona Góra 1987, s. 171.

¹² M. Konopnicka, *Rodzina von Stentsch*, s. 128.

¹³ Zbór poświęcono w 1778 r. Gmina protestancka w Przytoku należała do ewangelickiej diecezji w Zielonej Górze. F. G. E. Anders, *Historischer Atlas der Evangelischen Kirchen in Schlesien*, Glogau 1856, s. 14.

budowę położono 11 kwietnia 1776 roku¹⁴, a 15 listopada 1778 roku uroczyste go poświęcono. Dalsze prace przy zborze kontynuował adoptowany syn Maximiliana, Johann Ernst von Stentzsch. 1 maja 1785 roku poświęcono ambonę wraz z ołtarzem¹⁵. Kościół w Przytoku służył protestantom do zakończenia drugiej wojny światowej w 1945 roku, po czym polscy katolicy repatrianci z Kresów Wschodnich przejęli kościół i przystosowali go do swego kultu, poświęcając Wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny.

Osiemnastowieczny klasycystyczny kościół w Przytoku stanowi salową budowlę, trójbocznie zamkniętą od wschodu, z dwoma piętrowymi przedścionkami zbudowanymi po północnej i południowej stronie. Na przedłużeniu osi poprzecznej znajduje się zakrystia oraz kruchta. Korpus nawowy został nakryty dwuspadowym dachem, a nad prezbiterium – wielospadowym. Świątynię doświetlają dwa rzędy łukowych okien. W przyziemiu czworobocznej wieży znajduje się główne wejście do wnętrza budowli. Wewnątrz, pod drewnianym stropem od południa, północy i zachodu, zachowały się drewniane empory ozdobione pseudopłycinami w formie regularnych wieloboków, wsparte na kwadratowych filarach. Po wojnie zdemontowano empory w części prezbiterialnej. Elementami zabytkowymi są: neobarokowy ołtarz ambonowy, neoklasycystyczny prospekt organowy oraz dwa dzwony na wieży – z 1930 i 1938 roku¹⁶.

Po wojnie, w 1945 roku, w ołtarzu głównym po zdemontowaniu ambony umieszczono obraz przedstawiający Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, a nad ołtarzem drewniany krucyfiks z figurą ukrzyżowanego Chrystusa; zarówno obraz, jak i krucyfiks zostały przywiezione przez polskich repatriantów z bukowińskiego kościoła w Waszkowcach (obecnie Ukraina). Repatrianci przywieźli także naczynia i szaty liturgiczne, księgi liturgiczne, obrazy i chorągwie.

Warto wspomnieć, że w 1714 roku wszyscy mieszkańcy Przytoku byli protestantami. W XIX wieku wieś liczyła 860 mieszkańców, z czego tylko 9 było katolikami. Po włączeniu wsi do parafii w Milsku nie odprawiano nabożeństw w Przytoku z powodu braku niezbędnego sprzętu liturgicznego¹⁷. Jeszcze

¹⁴ O. Frühbuss, *Geschichte*, s. 222.

¹⁵ Tamże, s. 266-268.

¹⁶ K. Garbacz, *Przewodnik*, s. 105.

¹⁷ M. Konopnicka, *Rodzina von Stentsch*, s. 124, 129.

w 1842 roku katolicy w Przytoku mieli swój kościół filialny, który w 1861 roku uległ zniszczeniu. Do 1929 roku w Przytoku mieszkało 657 ewangelików oraz 8 katolików, którzy należeli do parafii w Milsku w diecezji wrocławskiej¹⁸.

Jedynym zabytkiem sepulkralnym w przytockiej świątyni jest płyta epitafijna znajdująca się w przedsionku kościoła od strony ul. Kisieleńskiej. Ówczesny proboszcz ks. Mirosław Donabidowicz zlecił renowację zabytku.

Epitafium poświęcono miejscowemu pastrowi Carlowi Wilhelmowi Gottliebowi Schmidtowi (+1814). Płyte wykonano z piaskowca o rozmiarach: 171 cm długości, 87,5 cm szerokości i 12 cm grubości. Umieszczono ją we wnęcie na podmurówce po prawej stronie wejścia do kościoła. Napisy pokrywające epitafium wykonano rytym pismem humanistycznym w języku niemieckim:

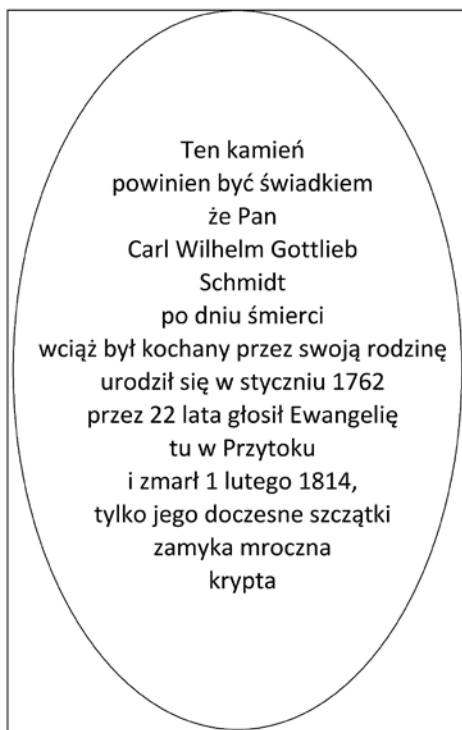

Zeuge
soll dieser Stein sein
dass Herr
Carl Wilhelm Gottlieb
Schmidt
von seiner Familie noch nach
dem Todestage geliebt wurde
ward geboren 1762 d. Januar,
predigte das Evangelium 22 Jahr
lang allhier in Pritttag,
und starb d. 1 Februar 1814,
nur seine Hülle,
verschliesst die dunkle
Gruft

Fot. ks. R. Kufel

¹⁸ *Real-Handbuch des Bistums Breslau*, Breslau 1929, cz. 1, s. 140.

W tłumaczeniu:

Carl Wilhelm Gottlieb Schmidt urodził się 8 stycznia 1762 roku w Barlinku. Jego ojciec był pastorem. Uczęszczał do szkoły w Kostrzynie nad Odrą. Studiował we Frankfurcie nad Odrą. Pełnił obowiązki prywatnego nauczyciela w domu landrata von Schöninga w Murzynowie koło Gorzowa Wlkp. Następnie został pastorem w Przytoku, gdzie 1 marca 1792 roku inspektor Burchardi z Zielonej Góry uroczystie wprowadził go na urząd. C. Schmidt był dobrym mówcą. W latach 1793-1794 wygłosił serię kazań pasyjnych. Organizował cotygodniowe nabożeństwa dla wiernych, w czasie których głosił płomienne kazania. Zmarł 1 lutego 1814 roku w Przytoku, mając 52 lata. Osierocił żonę i trzech synów. Spoczął obok swego poprzednika pastora Johanna Gottlieba Schrecke przed głównym wejściem do katolickiego kościoła (*vor der Haupt=Thür der catholischen Kirche fand er seine Ruhestätte*)¹⁹.

¹⁹ O. Frühbuss, *Geschichte*, s. 269-275.

Epitafium pastora C. Schmidta jest jedynym zachowanym pomnikiem w przytockim kościele parafialnym. Dzięki staraniom pierwszego proboszcza ks. Mirosława Donabidowicza zabytek został poddany renowacji. Epitafium z Przytoku stanowi przykład dziewiętnastowiecznej sztuki sepulkralnej na terenie obecnego województwa lubuskiego. Za treścią literacką pośmiertnego pomnika kryje się historia człowieka, który na 22 lata związał swoje życie z miejscową wspólnotą ewangelicką i pozostał w Przytoku na zawsze. Epitafium pastora C. Schmidta jest przykładem, jak należy obchodzić się z pamiątkami przeszłości.

Rev. Robert R. Kufel

**The epitaph dedicated to Pastor Schmidt in the parish church
of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Przytok**

Abstract

The only sepulchral monument in the church in Nowy Targ is the epitaph plaque located in the vestibule of the church from the side of Kisielińskiej Street. The parish priest Rev. Mirosław Donabidowicz commissioned the renovation of the memorial. The epitaph was dedicated to the local pastor Carl Wilhelm Gottlieb Schmidt (+1 814). The plaque is made of sandstone. It is 171 cm long, 87.5 cm wide and 12 cm thick. The epitaph from Przytok is an example of the nineteenth-century sepulchral art in the present-day Province of Lubusz.

Keywords: epitaph, pastor Carl Schmidt, Przytok.